

לכל איש יש שם השמות הפרטיים בישראל

תהילה ברנדר

נושא השמות הפרטיים בישראל הוא רחב ומקיף מאוד, ונכתבו עליו ספרים ומאמרים רבים. במאמר זה אתמקד בשמות של בנות בתקופתנו. בחלקו הראשון של המאמר אעסוק במהות השם מן הבחינה הרעיונית והלשונית. בחלקו השני אציג מחקר שערכתי המשווה בין סוגים של שמות בנות בשלושה מגזרים: המגזר החרדי, המגזר הדתי-לאומי והמגזר החילוני. מטרת המחקר הייתה לבחון את ההבדלים בין השמות במגזרים אלו מבחינת משמעות השם ותצורתו.

קביעת שם

א. מהות השם
האם שמו של אדם הוא רק סימן זיהוי או שיש בו מעבר לכך? על שאלה זו אפשר להשיב כבר מתוך התבוננות במקרא, שבו מוקדש מקום רב למדרשי שמות ולאטימולוגיה שלהם. כך, למשל, נאמר על נבל הכרמלי (שמואל א כה, כה): "כשמו כן הוא נבל שמו ונבלה עמו". כלומר, השם נתפס כמבטא את מהותו של האדם. לכל אדם יש תפקיד משלו בעולמו של הקב"ה, והתפקיד רמוז בשמו המיוחד. לדעת את השם זו הבנה מה ה' דורש מאתנו, ולחיות את השם פירושו למלא את תפקידנו ואת הייעוד שלנו בגילוי שמו של הקב"ה. אנו רואים זאת למשל כאשר המלאך מסרב לגלות ליעקב את שמו, כיוון ששם המלאך מעיד על תפקידו, ותפקיד המלאך משתנה משליחות לשליחות (רש"י לבראשית לב, ל).¹

רובד נוסף מובא בספרו של המהר"ל,² ועל פיו קריאת שם לילד היא בבחינת נבואה,

1 רובין, תשס"ב, עמ' 41.

2 תפארת ישראל פ' לג, צז.

והשם הניתן לו מסמל את מהותו, את אופיו ואת דרך חייו. מכאן שקביעת השם היא גילוי של השגחה.

באופן דומה אובדן השם מבטא את אובדן הזהות. מחיית השם במקרא היא קללה מפחידה.³ בספרו "ראיית העולם הנאצית" מסביר בועז נוימן שאחת הפגיעות הפסיכולוגיות הקשות בזמן השואה הייתה החלפת שם האסיר במספר. ההחלפה ייצגה את חיסול זהותו של האסיר והייתה לה השפעה קיומית עליו.⁴

ב. הסיבות למתן שמות

בעבר היו קיימות שתי גישות במתן שמות לילדים. הגישה הראשונה הייתה לקרוא לילד בשם הקשור לנסיבות הולדתו, כמו יעקב שנקרא כך בשל העובדה שבשעת לידתו אחז בעקבו של עשו אחיו. דבר דומה נאמר בשמות רבה א, לג: "דרך הצדיקים לשום שם לבניהם לעניין המאורע". בתקופת התנאים נהגו לקרוא לילדים בשם האבות כדי שלא ישכחום. הגישה השנייה הייתה מתן שם לילד כתקווה לעתידו הטוב, כמו למשל בספר יהושע השם "יהושע" שניתן להושע בן נון, כדי שה' יושיעו מעצת המרגלים, או בימינו – השם "חיים" שניתן לילד כתקווה שיחיה בטוב ובנעימים לאורך שנים.⁵

דוגמות אלו מלמדות אותנו שישנה חשיבות רבה לשמו של האדם. לכן ההורים אינם מעניקים שם לילדם רק בשל צלילו הנעים, אלא בוחרים בקפידה ובתשומת לב שם בעל משמעות. מסיבה זו נהגו בעם ישראל לקרוא לבנים על שם צדיקים, כסגולה לכך שיהיו מוצלחים בתורה ובמידות. בדומה לכך נמנעו מקריאה בשם של רשעים, מתוך תפיסה הסוברת שיש בכך סכנה ומזל רע. עם זאת כיום אנו מוצאים גם שמות כגון: עתליה, נמרוד, אבירם ועמרי. שמות אלו הם שמות של רשעים שמעשיהם הרעים ידועים, ולאורך הדורות נמנעו בשל כך מלקרוא בשמותיהם. היום כנראה החליטו מקצת מן ההורים ששמות אלה נאים לילדיהם.

במקרא ישנם שמות רבים ומגוונים. ישנן שתי מגמות עיקריות לקריאת שם במקרא:⁶

- סימון של ברכה. לעתים קריאת השם מלווה במתן ברכה. מגמה זו מופיעה הרבה כאשר ה' משנה לאדם את שמו, למשל אצל אברם ששמו משתנה לאברהם.
- סימון רגשי. האדם מבטא את רגשותיו כלפי הבורא במתן שם לילדו. לאה קוראת לבנה השני שמעון ומסבירה "שמע ה' כי שוואה אנכי",⁷ ולבנה הרביעי קוראת יהודה כהוריה לה.⁸

3 עוקשי, תשס"ד, עמ' 111–113.

4 נוימן, 2002, עמ' 302.

5 רובין, תשס"ב, עמ' 127.

6 עוקשי, תשס"ד, עמ' 105–108.

7 בראשית, כט, לג.

8 שם, לה.

ג. סוגי שמות

שמות פרטיים משקפים במידה מסוימת את מבנה אוצר המילים בשפה. הם נגזרים משלוש הקבוצות הסמנטיות העיקריות: שמות עצם, תארים ופעלים. השמות מייצגים גם את התרבות המקומית וגם את האמונות השונות הרווחות בה.⁹ נסקור להלן את סוגי השמות בתקופת המקרא, בתקופה הבתר מקראית ועד ימי הביניים ובימינו אנו.

1. השמות במקרא

אפשר לחלק את השמות במקרא לשלושה סוגים: שמות תיאופוריים, שמות תיאופוריים מקוצרים ושמות חילוניים.¹⁰

שמות תיאופוריים

השמות התיאופוריים הם שמות מורכבים, כלומר משפטים בעלי שניים או שלושה רכיבים, שאחד מהם הוא כינוי לה'. מלבד הרכיב התיאופורי יש בסיס נוסף היכול להיות שם עצם, פועל, מילת יחס ומילת שאלה. ישנם כמה סוגים של שמות תיאופוריים. בהם שמות המביעים תכונות של הקב"ה כמו: אביה (אבי-יה ה' הוא אבינו), וכן שמות המבטאים קרבה מיוחדת בין ה' לנושא השם כגון: בצלאל (האדם נמצא בצלו של ה' וכהשגחתו התמידית).

שמות תיאופוריים מקוצרים

כל שם תיאופורי יכול להתקצר, אם משמיטים את הרכיב התיאופורי. דוגמות לכך הם השמות אסף (אל+יסף), יקים (אל+יקים) ונר (נר+יה), שככל הנראה כללו במקורם גם את שם ה'.

שמות חילוניים

השמות החילוניים מתחלקים לכמה סוגים: שמות בעלי חיים (יעל, ציפור), שמות מעולם הצומח (הרסה, תמר), שמות של חפצים יקרי ערך (פנינה, עטרה) ושמות עצם מופשטים (מנוח, ברכה).

שמות נשים במקרא

ידועים לנו מאה שמות של נשים ישראליות מתקופת המקרא. יותר מעשרים מהם מתועדים רק בחומר חוץ-מקראי. לשמות הנשים יש ייצוג בכל הטיפוסים והדפוסים כמו לשמות הגברים. בשמות התיאופוריים יש שמות כגון בתיה ואלישבע ובשמות החילוניים שמות כגון דבורה וציפורה.

9 רוזנהויז, תשס"ג, עמ' 341–342.

10 פורטן, 1982, עמ' 44–45.

2. השמות מן התקופה הבתר מקראית ועד לימי הביניים¹¹ מסוף תקופת המקרא ועד לימי הביניים אנו מוצאים תופעות חדשות במתן שמות לילדים. השמות השכיחים בדורות אלה הם שמות האבות, שמות השבטים וכן שמות כלליים המציינים תכונה חיובית. כמו כן לא היה נהוג לקרוא בשמות של אנשים שחיו לפני אברהם אבינו מפני שקודם לתקופתו לא שמרו על חוקי התורה. יצאו מכלל זה השמות 'נח', מפני שעליו נאמר "איש צדיק תמים", 'חיה', כיוון שהייתה אם כל חי, ו'חנוך' שהתהלך את האלוקים.

בתחילת ימי הביניים נוצר מנהג לקרוא בשמות חיות כסגולה להינצל מחוליים, כגון השמות: צבי ואריה. בתקופה זו החלו גם לקרוא לילדים בשמות מלאכים כגון רפאל, מיכאל וגבריאל.

בתקופת החשמונאים החלה תופעה חדשה של הוספת שם לוועזי לשם העברי כגון יוחנן הורקנוס ואלכסנדר ינאי. בגולה נמשכה מגמה זו, וילדים נקראו לעתים קרובות בשמות כפולים כגון צבי הירש וזאב וולף. כפילות השמות מבטאת, כמובן, את המתח שבין הזהות היהודית לבין התרבות בגלות.

3. השמות בימינו

מחקר השמות בעברית בת-זמננו פורה מאוד ועוסק בעיקר בהיבט החברתי של מתן השם. מחקרים מוכיחים שניתן ללמוד על התפתחות תפיסות חברתיות מסוגי השמות שניתנים לילדים. במחקר שנעשה בישראל נמצא שיש קשר ברור בין הזהות הלאומית לבין השמות שניתנו לילדים למין תחילת המאה העשרים ועד ימינו.¹²

מחקר נוסף שנעשה בתחום זה הוא מחקרו של שטאל¹³ המשווה בין סוגי השמות במגזר הדתי-לאומי ובמגזר החילוני. הקורפוס שעליו התבסס מחקרו כלל כארבעים שמות מכל מין בכל מגזר. הוא מצא ששמות מסורתיים נפוצים במגזר הדתי יותר מבמגזר החילוני, ובקרב בניו יותר מבקרב בנות. כמו כן הוא מצא ששמות חדשים נפוצים יותר במגזר החילוני. שמות לוועזיים נמצאו רק בקרב הבנות החילוניות. מתוצאות אלו מסיק שטאל שהשקפת ההורים משפיעה על בחירת השם לילדים.

היבט לשוני: מבנה השמות בימינו

רבים מן השמות הפרטיים ניתנים לניחוח לשוני ככל מילה אחרת בשפה העברית. אפשר לראות בשם פועל ('יצחק), שם עצם (שמחה), הרכב של מילים (של שחר) ואפילו צירוף מילים שמשמעותו משפט (חפציבה). עם זאת יש לשם הפרטי מאפיינים משלו בדקדוק

11 גומפרץ, עמ' 341.

12 וייטמן, 1988, עמ' 141-151.

13 שטאל, 1995.

הלשון. למשל, לא ניתן ליידע אותו או להוסיף לו צורת ריבוי, כיוון שהוא מצביע על אובייקט יחיד, ובכך הוא כבר מיועד.

שמות שמניים

רוב השמות בעברית שייכים לקבוצת שמות העצם ומתייחסים לתופעות גיאוגרפיות, לתופעות טבעיות, לבעלי חיים, לצמחים ולתכונות אנושיות מופשטות. חלק של השמות המשמשים בימינו לקוחים מן המקרא, אך יש גם שמות רבים שאינם מקראיים. כמו כן ישנם שמות מקראיים שאינם משמשים בימינו כלל כגון שפן וכלב. שמות אחרים מופיעים במקרא, אך אינם משמשים בו כשם פרטי כפי שהם משמשים כיום. כאלו הם, למשל, השמות איילה וארז. יש גם שמות עצם שנוצרו בתקופות מאוחרות מן המקרא וכיום עברו מעתק לשמות פרטיים. דוגמה לכך הם שמות פרחים המשמשים כשמות פרטיים של בנות, כגון השם רקפת.¹⁴

שמות פועליים

השמות הפועליים המשמשים כיום הם מיעוט מכלל השמות. גם בסוג זה של שמות נוספו שמות חדשים למצאי השמות המקראיים. השמות הפועליים קיימים בכל הזמנים: שמות בזמן עבר כגון השם אסף, שמות מצורת הבינוני הפועל והפעול המתארים מצבים סטטיים כדוגמת השם עליזה ורונן, ושמות הגזורים מפועל בעתיד כמו יגאל ויאיר. שמות בעתיד נפוצים יותר בקרב בנים, אולם לאחרונה נוצרים שמות מדגם זה גם לבנות כגון תהל ותאיר.¹⁵

שמות מורכבים

רוב השמות בעברית בנויים ממילה אחת. מיעוטם הם הרכבים של שתי מילים או שני צורנים כגון בן-עמי או ליאת. רוב השמות המורכבים הם תיאופוריים וכוללים מילים המציינות בן משפחה או את המילה 'עם' (עמיחי, עמיהוד). השימוש בשמות בני משפחה כרכיב בשם נפוץ יותר אצל בנים (אבירם, אביחי), מאשר אצל בנות (אחינועם, בת-עמי). נוסף על כך החל משנות השבעים של המאה העשרים נוצרו שמות רבים הכוללים את המרכיב 'לי', כגון ליטל וליאור.¹⁶

הטעמה

כידוע, יש בשפה העברית שני סוגי הטעמה. כאשר מטעימים את ההברה האחרונה של המילה ההטעמה קרויה מלרע, וכאשר מטעימים את ההברה שלפני האחרונה זוהי הטעמת

14 רזנהרץ, עמ' 348-349.

15 שם, עמ' 348.

16 שם.

מלעיל. בשמות פרטיים ההטעמה נוטה להיות מלעילית, כנראה כתוצאה מהשפעת היידיש או מרצון ליצור הבחנה בין שם עצם כללי לבין שם עצם פרטי. הטעמה זו נהוגה בעיקר אצל צעירים ובשכבות סוציאליות נמוכות: לעומת זאת במשפחות הגבוהים יותר וכן בקבוצות בציבור הדתי-לאומי מדגישים את ההיגוי הנורמטיבי.¹⁷

שמות לועזיים ושמות דו-מיניים

שמות דו-מיניים הם שמות המשמשים גם לבנים וגם לבנות. בניגוד לעבר כיום ניתנים שמות בלתי מסומנים מבחינה סמנטית גם לבנות כגון טל, יובל ואור. אפשר אולי לייחס תופעה זו לטשטוש ההבחנה בין המינים בעברית, כמו שקורה בצורות ריבוי של הפועל. שמות לועזיים חודרים לשפה העברית בעקבות הקשר עם שפות זרות. כיום השפה בעלת ההשפעה הגדולה ביותר על העברית היא האנגלית. בעבר הייתה גם השפעה משפות קדומות כמו ארמית ובבלית.¹⁸

מחקרים המשווים בין מגזרים שונים

כפי שזכר לעיל, בחירת השמות קשורה בקשר הדוק להשקפת ההורים ולתפיסות החברתיות שלהם. שורצולד ובירנבוים¹⁹ בחנו את ההבדלים בעניין זה בין המגזר הדתי למגזר החילוני בימינו וביקשו לראות מהי משמעותם.

מטרת מחקרן הייתה בדיקת הזיקה לשמות מסורתיים ובחינת המבנה הצורני של השמות. הן מיינו את השמות לשלוש קבוצות לפי מעמדם הסמנטי בעברית:

א. שמות הנובעים מערך לקסיקלי בשפה (כלומר, ערך המופיע במילון, כגון טל)

ב. שמות שאינם נובעים מערך לקסיקלי (רבקה, ענת)

ג. שמות שעברו מעתק משם פרטי של דבר מה לשמות אדם (אפרת, גלעד)

כמו כן מיינו השמות על פי מספר ההברות ומקום הטעם.

המסקנות הנובעות מן ההשוואה הן שרוב השמות משותפים לשני המגזרים. רובם בעלי ערך מילוני או שמות ממוזגים שבסיסהם ערכים מילוניים והם בעלי משמעות עצמאית וברורה. עם זאת בשני המגזרים יש תופעה של חידוש שמות. תופעה זו נפוצה בעיקר בשמות של בנות בשל מאגר השמות הקטן שיש להן במקורות היהודיים.

נוסף על הבדיקה הצורנית של מבנה השמות בדקו שורצולד ובירנבוים גם את משמעות השמות מן ההיבט החברתי. הן הגיעו למסקנה שישנם הבדלים רבים בבחירת השמות בין הציבור הדתי-לאומי לבין הציבור החילוני הנובעים מהשקפת עולמם של ההורים. בני המגזר הדתי בוחרים ערכים הלכותיים מעולם הדת או ערכים הקשורים לתחייה

17 שם, עמ' 345-346.

18 שם, עמ' 345.

19 שורצולד ובירנבוים, תשס"א-תשס"ב, עמ' 465-474.

הלאומית (אמונה, צופיה, שילה). לעומתם בני המגזר החילוני מתמקדים בפרט ובשמות שאינם מייצגים בהכרח השקפת עולם (אושר, אלמוג). השקפת העולם של ההורים משפיעה גם על כך, שבציבור הדתי יש יותר שמות מסורתיים מאשר בציבור החילוני בשל הכבוד שציבור זה רוחש למסורת.

מחקר אחר בנושא השמות הפרטיים בימינו נזכר במאמרה של רוזנהויז.²⁰ המחקר משווה בין שמות במגזר החילוני בפער של שלושים שנה. בדיקתה של רוזנהויז מתבססת על שתי קבוצות של בוגרי הטכניון (בוגרי השנים תש"ן ותשס"א), על קבוצת אנשי סגל מבוגרים יותר, ועל שתי קבוצות מקבילות של סטודנטים בוגרי אוניברסיטת תל-אביב. המחקר בדק רק שמות של גברים המייצגים קבוצה בעלת אפיונים מוגדרים: גברים חילוניים ממוצא אשכנזי ומרקע סוציאל-אקונומי בינוני ומעלה.

מסקנות המחקר היו שלמרות פער הגילים בין הנבדקים (בוגרי הטכניון והסגל) תפוצת השמות המסורתיים זהה, כנראה משום שישנם שמות רבים שניתנו על שם קרוב משפחה מדור קודם. מסקנה נוספת היא שמספר השמות החדשים גדל עם הזמן, דבר המשקף את הנטייה ליצירתיות בתחום זה.

מחקר שדה

א. מחקר משווה בין שמות בנות במגזרים השונים

לאור המחקרים הללו, החלטתי לערוך מחקר המשווה בין שמות במגזרים השונים. בחרתי להתמקד בשמות בנות, ולצורך כך אספתי מאה שמות של בנות מכל מגזר בשכבות בית הספר התיכון. במגזר החרדי נלקחו השמות מן הסמינר הישן של "בית-יעקב" בירושלים (כיתות ח' ו-י"ב), במגזר הדתי-לאומי מאולפנת עפרה (כיתות ח'-ט'), ובמגזר החילוני מן הגימנסיה העברית בירושלים (כיתות י'-י"א).

בבחירת הקריטריונים לבחינת השמות נעזרתי במחקרן של שורצולד ובירנבוים ובמחקרה של רוזנהויז. שם שחזר מספר פעמים חושב על-פי מספר הפעמים שהופיע. השערת המחקר הייתה שבציבור החרדי נמצא שמות מסורתיים רבים ואילו שמות חדשים ושמות דו-מיניים יעלו פחות מאשר במגזרים האחרים. במגזר הדתי-לאומי שיערתי שנמצא הרבה שמות חדשים לצד שמות מקראיים וכן שמות המבטאים הוזהרות לאומית וערכים מעולם הדת. בציבור החילוני סברתי כי נמצא מעט שמות מסורתיים, והרבה שמות דו-מיניים ושמות חדשים.

20 רוזנהויז, תשס"ג, עמ' 341-357.

ב. ממצאי המחקר ומסקנותיו

1. מוצא השמות

חילקתי את השמות על-פי מוצאם לחמש קטגוריות, ואלו הן:

1. שמות מקראיים (נעמי, שרה, רבקה)
2. שמות עצם כלליים מן המקרא שעברו מעתק לשמות פרטיים (אילה, תהילה)
3. שמות מסורתיים מן התקופה הבתר מקראית ומימי הביניים (ברוריה, חיה) וכן שמות כלליים מתקופות אלו שעברו מעתק לשמות פרטיים (הילה, רעות)
4. שמות חדשים (גליה, ענבר, לימור)
5. שמות לועזיים (טניה, אנאבל, איטה, פייגל).

להלן החלוקה המספרית של השמות במגזרים השונים על-פי חמש הקטגוריות:

	שמות מקראיים	שמות כלליים שעברו מעתק מן המקרא	שמות מסורתיים ושמות שעברו מעתק מן התלמוד ומימיה"ב	שמות חדשים	שמות לועזיים
חרדי	60	23	4	6	7
דת-לאומי	29	51	9	10	—
חילוני	20	32	6	26	16

שמות מקראיים

שמות מקראיים נמצאו בכל המגזרים. למרות הנטייה לחשוב ששמות אלו נעלמו כמעט לגמרי מן המגזר החילוני, אנו מוצאים בו שמות כגון אסתר, ענת, רחל ומיכל. במחקר שלי היו השמות המקראיים 20% מכלל השמות במגזר החילוני. בציבור החרדי יש רוב לשמות המקראיים (60%), ובציבור הדת-לאומי כ-30% מן השמות הם מקראיים.

את ההבדל בין המגזרים ניתן לראות גם באופי השמות המקראיים שהורים בחרו לתת לבנותיהם. בציבור החרדי יש שמרנות בבחירת השמות, וניתנים בו שמות של דמויות "קלאסיות" חיוביות כמו האמהות והנביאות. אחת הסיבות לכך היא הנצחת שמות נפטרים מדורות קודמים. הורים מציבור זה לא יתנו לבתם שם של בן או שם המייצג דמות שלילית כגון הגר ועתליה.

בציבור החילוני, לעומת זאת, יש נטייה לחדשנות בשמות הבנות. מצויים בו שמות שאינם רווחים בציבור הדתי כמו ענת ואריאל, שבמקורם הם שמות של בנים.²¹ בציבור הדת-לאומי ניתנים לצד השמות הקלאסיים גם שמות מקראיים שלא היו נפוצים בעבר כגון אבישג, יסכה ואחינעם. נראה שמגמה זו נובעת מן הרצון להיות חדשניים מחד גיסא ולשמור על זיקה למקורות מאידך גיסא. להערכתי, בציבור החילוני הסיבה לנתינת שם מקראי "חדשני" אינה נובעת בהכרח מזיקה למקרא, אלא מאהבת השם עצמו.

שמות מקראיים כלליים

הקטגוריה הבאה שנבדקה היא שמות מקראיים כלליים שעברו בימינו מעתק לשמות פרטיים, ובכלל זה גם פעלים ותארים. בשמות אלו כוללים ההבדלים בין המגזרים בתוכן השמות שנבחרו ובמידת החדשנות שלהם.

במגזר החרדי יש שמות בעלי קונוטציה דתית (בינה, מנוחה), שמות מופשטים (חרווה, שירה) ושמות המייצגים תכונות חיוביות (טובה). רבים מן השמות אינם חידוש של הדור האחרון, אלא שמות ששימשו גם בדורות קודמים. בניגוד לציבור החרדי, ששומר על שמות מסורתיים, במגזרים האחרים ישנה חדשנות מרובה גם בתוכן השמות וגם בצורתם.²²

כמחצית מן השמות בציבור הדת-לאומי שייכים לקטגוריית השמות הכלליים מן המקרא. רבים מן השמות שבו מביעים ערכים דתיים ולאומיים (מוריה, עטרה) או לקוחים מעולם הטבע (סמדר, נטע).

בציבור החילוני יש שמות הלקוחים מן הטבע (סתיו, אביב) ומעולם הצומח (רותם, ניצן), וכן שמות מקומות (ירדן, שרון). בשונה מן הציבור החרדי והדתי, אין בו שמות המבוססים על מושגים מופשטים או שמות הקשורים לקודש.

שמות מסורתיים ושמות שעברו מעתק מן התקופה הבתר מקראית ומימי הביניים הקטגוריה השלישית מכילה שמות פרטיים מתקופת התלמוד ומימי-הביניים וגם שמות כלליים מתקופות אלו שעברו בימינו מעתק לשמות פרטיים. הסיבה ששני הסוגים האלה נכללו תחת קטגוריה אחת היא מיעוטם של השמות הללו ברשימות שבדקתי. במגזר החרדי כל השמות הם שמות פרטיים המוכרים לנו מן העבר (חיה, ברכה). במגזרים האחרים, לעומת זאת, רוב השמות הם שמות שעברו מעתק (הודיה, ורד, רעות).

שמות חדשים

שמות חדשים הם שמות שלא שימשו בעבר בשום צורה שהיא. אפשר לראות שהמגמה של חדשנות מול שמרנות נמשכת גם בקטגוריה זו. בציבור החילוני ישנם יותר שמות

21 נוסף על כך השם ענת נחשב בעייתי בציבור הדתי מפני שהוא שמה של אלה כנענית.
22 בנושא צורת השם אדון בהמשך.

חדשים בהשוואה לאחרים (כמעט פי שלושה). לעומת הציבור החרדי שבו השמות אינם חדשניים מדי (כמו שרית) ושומרים על קשר למקורות, הרי במגזר החילוני ובמגזר הדתי-לאומי ישנה חדשנות רבה יותר ונבחרים שמות ייחודיים (אוראל, ענבר, שיראל).

שמות לועזיים

שמות לועזיים משמשים רק בציבור החילוני והחרדי. עם זאת קיים הבדל מהותי במקורות שאילתו של השם. אצל החרדים כל השמות לקוחים מידיש (איידל, פייגה), ובציבור החילוני הם לקוחים בעיקר מרוסית ומאנגלית. ניתן לשער שבציבור זה יש עולות מרוסיה שלא עברתו את שמן, וכן הורים שבחרו לבתם שם בינלאומי מתוך אידיאולוגיה קוסמופוליטית, ואולי אף מסיבה מעשית, כדי שהבת תוכל להסתדר עם שמה בכל מקום בעולם (מאי, שרי).

2. מבנה השמות

בחינה של מבני השמות מעלה שישנם כמה סוגים של שמות: שמות פרטיים שאינם ערך מילוני, שמות-עצם ממין זכר, שמות עצם ממין נקבה, תארים, פעלים, שמות מורכבים ושמות הבנויים משם-עצם + סיומת. וכך חילקתי את השמות לשש קטגוריות אלה:²³

1. שם פרטי שאינו ערך לקסיקלי (רבקה, רות, חנה)
2. שם עצם ממין זכר (תמר, אור, עדן)
3. שם עצם ממין נקבה (אילה, שירה, רחל)
4. שמות מורכבים (לימור, אורלי, אביה)
5. שמות הבנויים משם עצם + סיומת (דורין, רונית, שירן)
6. תואר או פועל (מאירה, רוני, צופיה).

להלן החלוקה המספרית של השמות במגזרים השונים על-פי שש הקטגוריות:

	שם פרטי שאינו ערך לקסיקלי	שם עצם ממין זכר	שם עצם ממין נקבה	תואר או פועל	שמות מורכבים	שמות הבנויים משם עצם + סיומת
חרדי	35	7	34	1	7	4
דתי-לאומי	10	20	49	6	12	2
חילוני	9	37	12	—	17	7

23. את השמות הלועזיים לא כללתי באף קטגוריה, כיוון שרציתי לבחון את מבנה השם בשפה העברית.

שם פרטי שאינו ערך לקסיקלי

שם פרטי שאינו ערך לקסיקלי הוא שם שאינו מתפקד בשפה כחלק דיבר כלשהו, כגון פועל, שם עצם או שם תואר. סוג זה של שמות כולל בעיקר שמות מקראיים ושייכים אליו כשליש מן השמות בציבור החרדי. במגזרים האחרים, לעומת זאת, שייכים אליו רק כעשרה אחוזים מכלל השמות.

שמות עצם ממין זכר וממין נקבה

כפי שראינו בפרק הראשון, רוב השמות הפרטיים הם שמות עצם. אפשר לראות זאת גם מנתוני המחקר שעשיתי המופיעים בטבלה. השימוש בשמות עצם כשמות פרטיים קיים הן במקרא (עזר, זאב) והן בשמות חדשים. בציבור החילוני יותר משליש משמות הבנות הם שמות עצם ממין זכר, דבר המבטא נטייה לחדשנות. בציבור הדתי ישנה שמרנות רבה יותר בבחירת השמות לבנות, וניתנים להן בעיקר שמות ממין נקבה בעלי סיומות מובהקות של צורת נקבה (אה — נחמה, אית — יהודית).

חלק גדול של שמות העצם במגזרים הדתיים הם בעלי משמעות מופשטת (נחמה, שירה). בציבור החילוני, לעומת זאת, ישנם שמות רבים בעלי משמעות מוחשית (עדי, רותם), אך גם שמות שמשמעותם מופשטת וקשורים לעולם הטבע (סחיו).

פעלים ותארים

הקבוצה הקטנה ביותר בשמות הפרטיים היא שמות הגזורים מפועל או מתואר. במגזר החרדי ובמגזר החילוני תופעה זו כמעט אפסית, ובציבור הדתי-לאומי ישנם שמות בודדים השייכים לקטגוריה זו כגון מאירה וטובה. אפשר שמקורם של שמות אלה במתן שם על שם הורים.

שמות מורכבים

השמות המורכבים מתחלקים לכמה סוגים: שמות תיאופוריים שבהם הרכיב התיאופורי הוא א-ל או י-ה (אוראל, טליה), שמות עם רכיב של בן-משפחה (בת — בתיה, אב — אביה), שמות שבהם אחד מן המרכיבים הוא המילה 'לי' (לימור) ושמות שאחד ממרכיביהם הוא המילים 'אור' או 'טל' (אביטל, אוראן).

במגזר הדתי ובמגזר החרדי ישנו רוב ברור לשמות התיאופוריים לעומת המגזר החילוני שבו רק כשליש מן השמות המורכבים הם תיאופוריים. במגזר החילוני שמות מורכבים בעלי הרכיב 'לי' הם כשליש משמות הבנות (לינור, ליטל), לעומת המגזרים האחרים שבהם שמות אלו הם מיעוט קטן.

שם עצם + סיומת

הקטגוריה האחרונה כוללת שמות הבנויים משמות-עצם + סיומת. במבנה זה נמצאו

מספר שמות חדשניים בכל המגזרים, ובעיקר במגזר החילוני (אגמית, גלי), לצד שמות מן המקרא (שלומית, חגית).

הסיומת הנפוצה ביותר שנמצאה היא הסיומת אית (אורית — אור+אית). כך גם נמצאו הסיומות א' (טלי), אן (שירן) ו-אין (דורין).

3. מספר הברות בשם

להלן פירוט מספרי ההברות בשמות הכנות במגזרים השונים:

	הברה אחת	שתי הברות	שלוש הברות	ארבע הברות
חרדי	3	71	23	3
דתי-לאומי	2	56	41	1
חילוני	10	97	10	1

כפי שאפשר לראות בטבלה, בכל המגזרים מספר ההברות השכיח ביותר בשמות הכנות הוא שתיים. עם זאת ישנם הבדלים בין המגזרים במספר השמות בני הברה אחת ובמספר השמות בני שלוש הברות.

בציבור החילוני נמצאו עשרה שמות בני הברה אחת. כולם חדשניים (טל, מור וחן), בציבור החרדי, לעומת זאת השם היחיד בעל הברה אחת הוא השם המקראי רות. שמות בעלי שלוש הברות נפוצים בעיקר במגזרים הדתיים, ובייחוד בציבור הדתי-לאומי. ייתכן שהדבר נובע מכך שבמגזרים אלו, בשונה מן המגזר החילוני, מייחסים חשיבות רבה יותר לתוכן השמות מאשר לצלילם היפה.

4. הסיומות בשמות

קריטריון נוסף שבדקתי הוא הסיומות של השמות. בחרתי את הסיומות שהופיעו משלוש פעמים ומעלה בשלושה שמות שונים. להלן תפוצת הסיומות במגזרים:

	ה	ת	ית	און	י	י/י	ת
חרדי	52	1	8	—	6	—	—
דתי-לאומי	46	4	4	—	6	3	4
חילוני	20	4	4	4	7	3	6

הסיומות ה, ת, י, ית ו-אית הן סיומות מובהקות לנקבה. כנראה בשל סיבה זו יש רוב לסיומות אלו במגזרים הדתיים שבהם חשוכה הבהירות בעניין זה. הסיומות און, א', י, ו הן סיומות המשמשות בדרך כלל לזכר, אך לעיתים גם לנקבה. מן המספרים בטבלה קשה למצוא הבדלים ברורים בין המגזרים בנוגע לסיומות אלו, למעט הסיומת און המשמשת רק במגזר החילוני.

5. שמות דו-מיניים

שמות דו-מיניים הם שמות הניתנים גם לבנים וגם לבנות. לעומת הציבור החרדי, שבו מקובל שלא לקרוא לבנות בשמות דו-מיניים, במגזרים האחרים, ובמיוחד במגזר החילוני, ישנם שמות כאלו. השם הדו-מיני היחידי המשמש במגזר החרדי הוא השם אביה, ככל הנראה משום שכבר במקרא הוא שימש גם לבנים וגם לבנות.

סיכום

במאמר זה התייחסתי לשמות הפרטיים מהיבטים שונים. תחילה עסקתי בהבנת משמעות העמוקה של השם, ולאחר מכן בחנתי את סוגי השמות השונים ואת משמעותם. בחלק השני של המאמר הצגתי מחקר שדה שערכתי, אשר בדק את סוגי שמות הכנות המשמשים במגזרים השונים. איששתי את ההנחות שעמדו בבסיס מחקרי ומצאתי שאכן השקפת עולמם של ההורים משפיעה על בחירת השם. מחקרים דומים נעשו בעבר, וחלקם מוצגים במאמר. עם זאת, כיוון שהשמות מתחדשים מפעם לפעם, יש מקום לעריכת מחקרים נוספים בעתיד שיקפו מגוון רחב יותר של שמות.

רשימת ביבליוגרפיה וקיצורים

גומפרץ, תשט"ז = י"ג גומפרץ, "קריאת שמות בישראל", תרביץ כה (תשט"ז), עמ' 340-353.

וייטמן, 1988 = ס' וייטמן, "שמות פרטיים כמדדים תרבותיים: מגמות בזהות הלאומית של ישראלים 1880-1982", עמדת תצפית: תרבות וחברה בארץ ישראל, עורכת: נ' גנץ, תל-אביב 1988, עמ' 141-151.

נוימן, 2002 = ב' נוימן, ראיית העולם הנאצית, חיפה 2002.
עוקשי, תשס"ד = צ' עוקשי, "לקרוא בשם: מגמות פסיכולוגיות בקריאת שם פרטי במקרא", דרך אפרתה יא (תשס"ד), עמ' 101-114.

פורטן, 1982 = ב' פורטן, ערך: "שם, שמות עצם פרטיים בישראל — מתן שמות בישראל", אנציקלופדיה מקראית ח, עמ' 33-51.

רובין, תשס"ב = מ' רובין, קוראי שמו: הלכות ומנהגים בענייני שמות וקריאתם, חברון תשס"ב.

רוזנהויז, תשס"ג = י' רוזנהויז, "שמות פרטיים בעברית בת זמננו", קול ליעקב, עורכים: ד' סיון ופ"י הלוי-קירטצ'וק, באר-שבע תשס"ג, עמ' 341-357.

שורצולד ובירנבוים, תשס"א-תשס"ב = א' שורצולד וע' בירנבוים, "עיוני צורה ומשמעות בשמות פרטיים של דתיים וחילוניים ילידי 1983-1992", תלפיות יב (תשס"א-תשס"ב), עמ' 465-474.

שטאל, 1995 = א' שטאל, "שמות משפחה ושמות פרטיים: שמות ילדים כמשקפים הברלים אידיאולוגיים בין הורים", ידע-עם כו 59-60 (1995), עמ' 186-195.